

Zestig jaar Oorlogsgravenstichting

Een open taak

P.C. van der Graaf*

Inleiding

De Oorlogsgravenstichting bestond op 13 september zestig jaar. Sommigen vragen zich wel eens af: hoe lang zal de Stichting nog van belang blijven? Wanneer komt er een einde aan? Waarom doet ze dat werk nog en wie hebben daar nu nog belangstelling voor?

Het werk van de Oorlogsgravenstichting is echter nog steeds zeer relevant voor vele nabestaanden van oorlogsslachtoffers, oud en jong. Oorlogsslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog en de daarop volgende conflicten, maar ook oorlogsslachtoffers die sneuvelen in de grimmige werkelijkheid van de eerste jaren van de 21^e eeuw. De meest recente oorlogsgraven die de Stichting heeft ingericht zijn van oorlogsslachtoffers die zijn gevallen in 2004 in Irak. De taakstelling van de Oorlogsgravenstichting is niet voltooid en zal dat ook nooit zijn. Nog steeds geldt onverminderd de tekst in het embleem van de Oorlogsgravenstichting: 'Opdat zij met eere mogen rusten'.

Dit artikel licht het werk van de Oorlogsgravenstichting toe. Eerst krijgt

* P.C. van der Graaf, Schout-Bij-Nacht bd, is algemeen directeur van de Oorlogsgravenstichting.

de lezer een korte indruk over het ontstaan en de historie van de Stichting, haar taken en de middelen die daarvoor beschikbaar zijn, de bestuurlijke organisatie en het personeel in dienst van de Stichting.

Vervolgens is er aandacht voor de definitie van oorlogsslachtoffers, en voor de nabestaanden voor wie de Oorlogsgravenstichting haar werk toch in de eerste plaats doet. Met een toelichting op de aantallen oorlogsgraven en de erevelden krijgt de lezer inzicht in de omvang, de breedte en de diepgang van het werk van de Stichting. Ten slotte passeren nog een aantal neventaken de revue die van wezenlijk belang zijn en nabestaanden steun geven bij het herdenken van hun dierbare familieleden.

Historie

'Het is een nationale ereplicht de graven van oorlogsslachtoffers op te sporen en blijvend te verzorgen.' Deze ideële gedachte bleek na de Tweede Wereldoorlog de gevoelens van velen te vertolken. Dit leidde op 13 september 1946 in Den Haag tot de oprichting van de Oorlogsgravenstichting. De zorg voor de graven is het laatste wat Nederland kan doen voor diegenen die het hoogste offer, hun leven, brachten voor de vrijheid en veiligheid van ons land. Het is het inlossen van een ereschuld.

Initiatiefnemer voor de aanzet tot de Oorlogsgravenstichting was de Eindhovense medicus reserve luitenant-kolonel dr. A. van Anrooy. Als hoofd van de Dienst voor Identificatie en Berging van het ministerie van Oorlog kwam Van Anrooy bij zijn werkzaamheden dagelijks in aanraking met het leed dat de oorlog in Nederland had aangericht.

Dr. van Anrooy was er, na een bezoek aan de toenmalige Britse Imperial War Graves Commission – tegenwoordig de *Commonwealth War Graves Commission* (CWGC) – van overtuigd geraakt dat er dringend behoefte was om ook in Nederland een organisatie te hebben die zich wereldwijd met de zorg van de Nederlandse oorlogsgraven zou gaan bezig houden.

Hij vond voor zijn overtuiging een willig oor bij koningin Wilhelmina en prins Bernhard en zo slaagde hij erin brede steun voor zijn plannen te verwerven, zowel bij de overheid als bij vooraanstaande personen in de Nederlandse samenleving.

Kort na de oprichting van de Oorlogsgravenstichting in 1946 kwam Van Anrooy midden in de opbouwfase bij een verkeersongeval om het leven. Zijn echtgenote H.G. van Anrooy-De Kempnaer herstelde van haar zware verwondingen en werd vanwege haar grote betrokkenheid bij de Stichting benoemd tot de eerste presidente. Zij heeft die functie 25 jaar vervuld en heeft van de Oorlogsgravenstichting een goed lopende organisatie gemaakt.

Taken

De Oorlogsgravenstichting heeft als hoofdtaak het aanleggen, inrichten, in stand houden en verzorgen van oorlogsgraven en erevelden – waar ook ter wereld – van Nederlandse militaire en burgeroorlogsslachtoffers die zijn gesneuveld na 9 mei 1940. Tevens verzorgt de Oorlogsgravenstichting de verspreid liggende graven in Nederland van militairen van de Geallieerde strijdkrachten, tenzij de betrokken landen dit zelf wensen te doen. Daarnaast zorgt de Oorlogsgravenstichting ervoor dat graven van Nederlandse oorlogsslachtoffers die om wat voor reden dan ook niet langer kunnen blijven bestaan, zoveel mogelijk worden verplaatst naar een van haar erevelden.

De Oorlogsgravenstichting organiseert ook bezoeken van familieleden aan graven van Nederlandse oorlogsslachtoffers die buiten Nederland liggen. Deze ‘pelgrimsreizen’ vinden thans nog plaats voor bezoeken aan oorlogsgraven in het Verre Oosten (Indonesië, Thailand en Myanmar, het voormalige Birma).

De Oorlogsgravenstichting houdt het necrologisch archief bij. In dit archief is de levensgeschiedenis, voor zover die bekend is, van alle Nederland-

se oorlogsslachtoffers geregistreerd. Daaruit verstrekt de Oorlogsgravenstichting informatie.

De Oorlogsgravenstichting verzorgt, waar dit uitvoerbaar is, bloemleggingen op verzoek van nabestaanden. Wanneer de bloemen op de gevraagde dag zijn gelegd dan wordt, zover mogelijk, als bewijs daarvan een foto naar de nabestaande verzonden.

De Stichting voert sinds 1 maart 1962 ook de zogenoemde treinbiljettenregeling uit. Op grond van deze regeling die de Duitse en de Nederlandse regeringen zijn overeengekomen, krijgen familieleden van in Duitse gevangenschap overleden gedepoteerde Nederlandse burgers eenmaal per jaar vervoersbewijzen zodat zij de begraafplaats of de gedenkplaats van hun overleden familielid kunnen bezoeken. De Deutsche Bahn verstrekt vervoersbewijzen eerste klasse van de Duitse grens tot het dichtst bij de te bezoeken plaats liggende station in Duitsland. De NS verstrekt sinds kort vervoersbewijzen eerste klasse van het dichtst bij de woonplaats liggende station tot de Duitse grens.

Financiën en relatie met de overheid

De Oorlogsgravenstichting voert een overheidstaak uit, die volgt uit de eerder genoemde ideële gedachte dat het gaat om een ‘nationale ereplicht’. Bij de oprichting is gekozen voor de stichtingsvorm, waarbij de regering ervan uitging dat het Nederlandse volk bereid zou zijn om de Oorlogsgravenstichting financieel zodanig te ondersteunen dat een voldoende groot kapitaal zou ontstaan om uit de rente-opbrengsten de exploitatie tot in lengte van jaren te financieren.

Het bleek een illusie te zijn. Nederland was berooid en zwaar gehavend uit de oorlog gekomen en het land moest worden opgebouwd. Het bleek al snel dat, ondanks grote inspanningen, het voor die tijd enorme bedrag van vijf miljoen gulden niet bij elkaar te krijgen was. De regering zag

zich daarop genoodzaakt over te gaan tot het jaarlijks subsidiëren van de kerntaken en werkzaamheden van de Oorlogsgravenstichting.

Deze situatie is sindsdien ongewijzigd en de Oorlogsgravenstichting is daarmee verzekerd van het onontbeerlijke draagvlak en erkenning van het Rijk en de steun (belastinggeld) van het Nederlandse volk. Naast die subsidie, die een jaarlijkse loon- en prijsbijstelling kent, krijgt de Oorlogsgravenstichting ook inkomsten uit legaten, giften en uit de opbrengst van haar vermogen. Deze overige inkomsten vormen ongeveer 10 procent van de uiteindelijke jaarlijkse begroting van de Stichting.

Met deze financiële middelen kan de Oorlogsgravenstichting haar kerntaken nog juist uitvoeren. Voor alle extra activiteiten zoekt zij middelen uit alternatieve bronnen. Dit is de laatste tijd niet zonder succes gedaan. Dit blijkt onder andere uit de financiële steun van het ministerie van Defensie bij het tot stand komen van de permanente tentoonstelling in het informatiecentrum van het militaire ereveld Grebbeberg over de strijd in de meidagen van 1940, de aanleiding en het vervolg.

Het blijkt ook uit de belangrijke financiële steun die de Oorlogsgravenstichting ontving van de Stichting Het Gebaar bij de realisatie van de recent op de televisie getoonde film ‘Want elk graf heeft z’n verhaal’, die documentairemaakster Pia van der Molen maakte in opdracht van de Oorlogsgravenstichting. Het Gebaar maakte het financieel ook mogelijk bronzen naamplaten te plaatsen op het Karel Doorman-monument op het ereveld Kembang Kuning van de Oorlogsgravenstichting in Surabaya. De platen bevatten de namen van 915 Nederlandse en Indonesische marinemannen die omkwamen bij de Slag in de Javazee op 27 februari 1942.

Dat de Oorlogsgravenstichting een rijkstaak uitvoert blijkt niet alleen uit de aard van de werkzaamheden. Het

blijkt ook uit de statuten die de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksaangelegenheden heeft goedgekeurd, uit het feit dat hetzelfde ministerie de overheidssubsidie verstrekt en uit een recent geschreven brief van minister Remkes.¹ Het is zonder meer duidelijk dat de Oorlogsgravenstichting weliswaar zelfstandig opereert, maar ook in gebondenheid aan de Nederlandse overheid. Dat is ook de uitdrukkelijke wens van het bestuur en de directie van de Stichting. Alleen op deze wijze is de binding tussen het werk van de Stichting en het Nederlandse volk tastbaar en niet mis te verstaan.

De relatie met het Rijk komt ook tot uitdrukking in de arbeidsvoorwaarden voor het personeel in dienst bij de Stichting. De CAO-Rijk en de rechtspositie voor het Rijk worden nageoeg geheel gevolgd en de salariëring geschiedt overeenkomstig het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1984 (BBRA). In Indonesië volgt het personeel van de Oorlogsgravenstichting zoveel mogelijk de regelingen die de Nederlandse overheid hanteert voor Indonesisch personeel dat in eigen land in dienst van Nederland werkt. Groot voordeel van deze werkwijze is dat personeelsbeheer en -beleid transparant zijn voor het subsidieverstreckende ministerie.

Bestuur en personeel

De Oorlogsgravenstichting kent sinds haar oprichting een twintig personen groot bestuur met vertegenwoordigers van de vijf meest betrokken ministeries, maar ook met afgevaardigden van het Rode Kruis, het voormalige verzet, de kerken en provinciale- en gemeentebesturen. Tevens hebben vertegenwoordigers van de krijgsmacht delen en vertegenwoordigers uit het onderwijs zitting. Prins Bernhard was tot zijn dood erevoorzitter en de koningin is beschermvrouwe. Een groot bestuur, maar op deze wijze

zijn de belangen van de Stichting door de jaren heen steeds op goede wijze behartigd. Men moet daarbij bedenken dat het werk van de Stichting zich in de eerste tientallen jaren veelal in stilte voltrok. Nabestaanden hadden geen behoefte aan veel publiciteit en aandacht van anderen bij het verdriet dat hen was overkomen. Dat is tegenwoordig anders. De Stichting moet haar naamsbekendheid wel degelijk vergroten en haar werk onder de aandacht brengen van zo veel mogelijk Nederlanders.

Het werk van de Oorlogsgravenstichting wordt uitgevoerd door 26 Nederlanders en 130 Indonesiërs. In Nederland werken op het hoofdkantoor in Den Haag aan de Zeestraat vijftien personen, sommige in deeltijd. In de buitendienst en bij de erevelden werken tien personen in voltijd. In Indonesië woont en werkt een Nederlandse directeur met zijn staf van zeven personen op het kantoor in Jakarta. De mensen op kantoor spreken behalve Indonesisch ook Nederlands. Op de zeven erevelden zijn 130 Indonesiërs fulltime werkzaam. Zij wonen vaak rond de erevelden en komen er letterlijk dagelijks. Niet dat het moet, maar omdat zij op het ereveld een omgeving vinden waar respect en rust heersen.

In Nederland zorgen de stafleden met hun medewerkers voor de belangrijkste processen. Deze bevatten een aantal facetten:

• Administratie

Het onderhoud aan de oorlogsgraven in binnen- en buitenland brengt veel administratie en bureaucratie met zich mee. Zorgvuldigheid gaat daarbij, begrijpelijkerwijs, boven snelheid. Fouten in namen kunnen zeer grievend worden opgevat: 'Vader gestorven en begraven in een ver land en nu kunnen ze zijn naam ook al niet meer goed schrijven'. Namen zijn zeer belangrijk voor nabestaanden, maar ook voor hen die namen van oorlogsslachtoffers lezen. Ook fouten in feiten en omstandigheden met betrekking tot oorlogsslachtoffers kunnen tot emotionele ontboezemingen bij nabestaanden leiden.

De Oorlogsgravenstichting houdt zich bij het onderhoud aan de oorlogsgraven aan alle voorschriften en regels die op grond van de nieuwe wet op de lijkbezorging gelden. Ook het contact met de ruim 400 gemeenten waar oorlogsslachtoffers in Nederland zijn begraven, moet worden onderhouden.

• Buitenland

Onderhoud aan Nederlandse oorlogsgraven in het buitenland gebeurt vaak

Personeel Oorlogsgravenstichting, 2005 (Foto Oorlogsgravenstichting)

¹ Brief MINBZK d.d. 9 juni 2006.

door tussenkomst van Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigers. Maar ook buitenlandse zusterorganisaties zijn daar waar mogelijk betrokken. Ook hier geldt vaak: veel papierwerk en soms lange wachttijden. E-mail is daarbij voor de Oorlogsgravenstichting een zegen.

• *Inspectie*

Inspectie van graven door een deskundige is steeds het begin van het onderhoudsproces. De Oorlogsgravenstichting heeft een eigen inspecteur in dienst die alle verspreid liggende Nederlandse oorlogsgraven in Nederland, en de Nederlandse erevelden in Duitsland en Oostenrijk, ten minste één keer per twee jaar grondig inspecteert. Daarnaast maakt de Oorlogsgravenstichting dankbaar gebruik van zogenoemde consuls. Dit zijn meestal door de gemeente aangewezen ambtenaren die de staat van de graven ten minste eenmaal per jaar en soms vaker controleren. Zij kunnen de Stichting tijdig informeren over noodzakelijk onderhoud.

Voor overige graven in het buitenland vinden periodieke inspecties zo veel mogelijk plaats door de Nederlandse (honoraire) diplomatieke vertegenwoordigers in het land of de stad waar zich de oorlogsgraven bevinden. Maar dat kan ook een andere geïnteresseerde Nederlander ter plaatse zijn. De Stichting streeft ernaar ten minste eenmaal per jaar alle Nederlandse oorlogsgraven te laten inspecteren.

• *Financiën*

De begroting, het jaarverslag en de salarisadministratie van de Stichting moeten de overheidstoets kunnen doorstaan. De subsidie van de Oorlogsgravenstichting komt immers grotendeels uit de belastinggelden.

• *Public relations*

Voorlichting, de website en public relations zijn van toenemend belang voor de Stichting. Het succes ervan levert echter ook meer werk op. En het personeel zegt niet graag 'nee' op verzoeken of vragen om informatie. Ook klachten en vermeende onbillijke behandelingen komen op het pad van

de Stichting, die nabestaanden en belangstellenden de mogelijkheid geeft stoom af te blazen wanneer zij daar behoefte aan hebben. De Stichting biedt een soort uitlaatklep voor opgekropte, vaak zo begrijpelijke emoties die, zo merkt het personeel regelmatig, met een eerlijke en open benadering door luisteren, een brief of een persoonlijk gesprek in goede banen kunnen worden geleid.

• *Archief oorlogsslachtoffers*

De levensgeschiedenis van de slachtoffers wordt zo goed mogelijk bijgehouden in het slachtofferregister. Publicaties worden doorgelezen en de Stichting registreert de gegevens van nabestaanden zo goed mogelijk. Ook hier geldt dat zorgvuldigheid de hoogste prioriteit heeft.

• *Pelgrimsreizen*

Het organiseren van pelgrimsreizen moet op een degelijke en vooral veilige manier gebeuren. De gemiddelde leeftijd van de pelgrimsreizigers is immers omstreeks de 65 jaar. De organisatie van de reizen kost al met al veel tijd.

• *Consuls*

In 1961 is op aanbeveling van de toenmalige Commissaris van de Koningin in Overijssel besloten om

met de hulp van plaatselijke vertegenwoordigers een regelmatigere controle van de oorlogsgraven te laten uitvoeren. Deze controleurs werden aangesteld door de burgemeesters van de betrokken gemeenten. Meestal zijn consuls gemeentambtenaren die affiniteit hebben met oorlogsgraven door hun dagelijks beroep, bijvoorbeeld omdat zij werken bij de afdeling groenvoorziening of bij begraafplaatsen. Maar burgemeesters wijzen ook wel consuls aan als die uitsluitend uit overtuiging hun taken willen uitvoeren.

Na een geslaagde proefperiode is in de loop der jaren een landelijk netwerk van zogenoemde stichtingsconsuls opgebouwd. Na de gemeentelijke herindelingen van de laatste jaren werken nu 413 consuls voor de Oorlogsgravenstichting. Zij doen dat belangeloos, maar zijn van grote waarde. Het zijn de lange armen en verre ogen die regelmatig een oogje in het zeil houden en tijdig kunnen waarschuwen in geval van slechte onderhoudstoestand van een oorlogsgraf, vandalisme of andere schade. Zo kan de Stichting snel reageren en het oorlogsgraf weer snel in behoorlijke staat brengen.

Het mes snijdt aan twee kanten. Ten eerste is er iemand in een gemeente

Consuldag, Stadhuis Den Haag, 2005 (Foto Oorlogsgravenstichting)

waar oorlogsgraven liggen die binnen die plaats aandacht geeft aan de graven en die betrokken is bij eventuele ceremonieën die het lokale bestuur of de bewoners organiseren. Ten tweede betekent het voor de Oorlogsgravenstichting besparing van reiskosten omdat eigen medewerkers minder vaak langs de oorlogsgraven hoeven te gaan voor inspecties.

Als dank voor het werk dat de consuls jaarlijks doen, organiseert de Stichting één keer per jaar een dag waarbij zij een uitstapje krijgen aangeboden. De excursie gaat naar een plaats die met het werk van de Stichting te maken heeft en daarnaast krijgen de consuls iets van meer verstrooiende aard aangeboden. De jaarlijkse dag geeft consuls de gelegenheid met elkaar en met de medewerkers van de Oorlogsgravenstichting van gedachten te wisselen.

Oorlogsslachtoffers

Als oorlogsslachtoffers gelden Nederlandse militairen die na 9 mei 1940 zijn gevallen als lid van de Nederlandse krijgsmacht en Nederlandse burgers die hetzij daadwerkelijk de vijand bestrijdend, dan wel als gevolg van hun handelingen of houding tegenover de vijand, het leven hebben verloren. Voorbeelden daarvan zijn politieke gevangenen, koeriers, vervolgd zoals joodse Nederlanders, jehovagetuigen en dwangarbeiders.

Oorlogsslachtoffers zijn ook in voormalig Nederlands Indië gesneuvelde militairen van het KNIL en de Nederlandse strijdkrachten en burgers die tijdens de Japanse internering of als gevolg van de daarop volgende gebeurtenissen zijn omgekomen. En ten slotte zijn oorlogsslachtoffers burgers en militairen die zijn omgekomen als gevolg van activiteiten tijdens hun uitzending door de Nederlandse regering in het kader van humanitaire en vredesmissies.

Ook de huidige operaties waaraan Nederlandse militairen deelnemen vallen hieronder. Zo heeft de Oorlogsgravenstichting in 2004 de graven van sergeant eerste klasse KL M.D.

Steensma en wachtmeester eerste klasse KMAR J. Severs ingericht. Beiden kwamen om in Irak. De Stichting zal die graven ook onderhouden.

**Graf van M.D. Steensma
in de gemeente Franekeradeel**

vervelend vindt om na te denken over het mogelijk sneuvelen bij inzet, maar het is toch verstandig om er van tevoren bij stil te staan. Dat gebeurt de

**Graf van J.H.M. Severs
in de gemeente Buren**
(Foto's Oorlogsgravenstichting)

Ook daarna zijn er militairen gesneuvelde die oorlogsslachtoffer zijn in de zin van de statuten van de Oorlogsgravenstichting. Dit jaar kwamen in Djibouti de twee matrozen eerste klasse logistieke dienst algemeen R. Stegeman en T.A. Steenvoorden bij een ongeval om het leven. Zij waren geplaatst aan boord van Hr. Ms. Amsterdam, het marineschip dat was ingezet in het kader van operatie *Enduring Freedom*.

Ook kwamen om luitenant-kolonel KLu Mr. J. van Twist en sergeant KL B. van Boxtel bij een helikopterongeluk in Afghanistan. Meest recent is in augustus kapitein-vlieger M. Donker voort verongelukt met zijn F-16 in Afghanistan. Van deze laatste vijf oorlogsslachtoffers zal de Oorlogsgravenstichting vooralsnog alleen het graf van sergeant Van Boxtel inrichten en onderhouden. De overige vier oorlogsslachtoffers zijn particulier begraven.

Dat zijn de harde feiten van deze tijd en het is belangrijk om dat goed te beseffen.

De Stichting merkt dat men het soms

laatste tijd door velen in de krijgsmacht en daarbuiten. Zo bereikten de Oorlogsgravenstichting kort geleden vragen om informatie van militairen die uitgezonden zullen worden. Zij willen weten hoe zij ervoor kunnen zorgen dat zij in geval van hun onverhoopt overlijden tijdens hun uitzending op een ereveld of op een andere plaats in Nederland kunnen worden begraven in een oorlogsgraf.

Elk oorlogsslachtoffer is gerechtigd om in een rijksoorlogsgraf te worden begraven.

De Oorlogsgravenstichting zal hun graven in dat geval blijvend verzorgen. De keuze om op een andere manier te worden begraven of gecremeerd ligt uiteindelijk altijd bij de nabestaanden. Indien zij in die keuze afwijken van de laatste wens van het oorlogsslachtoffer, dan zal de Oorlogsgravenstichting zich altijd houden aan het besluit van de nabestaanden. Wanneer een oorlogsslachtoffer een particuliere begrafenis krijgt, dan zijn de nabestaanden verantwoordelijk voor het onderhoud van het graf, niet de Oorlogsgravenstichting.

Oorlogsslachtoffers die in de Tweede Wereldoorlog in Nederland omkwamen, zijn in die tijd begraven in civiele graven die door de nabestaanden werden en nog steeds worden onderhouden. Oorlogsgraven zijn pas na de oorlog gerealiseerd na de oprichting van de Stichting.

Wanneer ruiming van die verspreid door het land gelegen graven na verloop van ten minste tien jaar (wettelijke termijn van grafrust) aan de orde is, biedt de Oorlogsgravenstichting de nabestaanden aan de stoffelijke resten van deze oorlogsslachtoffers over te brengen naar een ereveld voor een herbegravenis. De ruiming kan het gevolg zijn van aflopend grafrecht – na tien jaar moet dit opnieuw worden voldaan – of van een verzoek van de nabestaanden.

Velen denken dat oorlogsslachtoffers vooral militairen zijn. Wellicht suggereert de naam van de Stichting met de woorden ‘oorlog’ en ‘graven’ dat het vooral overleden militairen zijn die als oorlogsslachtoffer zijn aangemerkt. Dat is echter niet het geval: 78 procent van de Nederlandse oorlogsslachtoffers is burger en 22 procent is militair. Ook daarom is het niet onlogisch dat de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksaangelegenheden de subsidie voor de Oorlogsgravenstichting verstrekt.

Ruim 180.000 Nederlandse oorlogsslachtoffers

Gedurende het eerste jaar na de oprichting heeft een kleine staf van enthousiaste vrijwilligers zoveel mogelijk gegevens verzameld over in de oorlog omgekomen Nederlanders. Zij gebruikten de archieven van het ministerie van Oorlog en het ministerie van Marine, het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en vooral het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis als bronnen. De zo verkregen basisgegevens moesten allemaal worden gecontroleerd en geverifieerd bij gemeentesecretarieën en nabestaanden, bij justitiële instanties voor de politieke betrouwbaarheid en bij arbeidsinstanties omtrent het al dan niet gedwongen werken in Duitsland.

Het zo door de Oorlogsgravenstichting opgebouwde, in latere decennia uitgebreide en sinds enkele jaren geautomatiseerde archief bevat de gegevens van ruim 180.000 Nederlandse oorlogsslachtoffers. Ruim 130.000 van hen hebben geen aanwijsbaar graf, terwijl bijna 50.000 wel een graf hebben. De oorzaak daarvan is niet verwonderlijk, want 102.000 oorlogsslachtoffers waren joodse Nederlanders. Velen zijn in concentratiekampen overleden en slechts in een enkel geval is er sprake van een persoonlijk graf met daarin de stoffelijke resten van de betrokkene. Andere slachtoffers zonder aanwijsbaar graf zijn onder meer zeelui die met hun schip zijn vergaan en slachtoffers van wie geen stoffelijke overblijfselen zijn gevonden. Soms blijken mensen van wie gedacht werd dat zij oorlogsslachtoffer waren, achteraf toch niet dood te zijn.

Dat laatste kwam bijvoorbeeld voor bij Nederlanders die de holocaust hadden overleefd en die direct na de bevrijding Duitsland hadden verlaten om naar het beloofde land Palestina te gaan. Bij hun terugkeer later in Nederland is de burgerlijke stand niet altijd op de juiste wijze bijgewerkt. Omdat het na de oorlog nu eenmaal gebruikelijk was dat de Nederlandse overheid iedereen die in een concentratiekamp had gezeten als overleden beschouwde tot men zich kwam melden, zijn deze fouten nooit allemaal rechtgezet. Een begrijpelijke situatie, die betekent dat het mogelijk is, alhoewel met zeer kleine kans, dat er ook nu nog mensen zijn die niet zijn omgekomen zonder dat de Stichting daarvan op de hoogte is.

Nabestaanden

Belangrijk is om te beseffen dat het werk van de Stichting weliswaar het inlossen van een ereschuld is jegens de oorlogsslachtoffers, maar dat het uiteindelijk toch allemaal bedoeld is voor nabestaanden van die slachtoffers. In zekere zin ook voor veteranen, maar toch in de eerste plaats voor nabestaanden.

Soms vergeet men het onderscheid

tussen beide categorieën nog wel eens. Maar er bestaat een fundamenteel verschil tussen familieleden die een geliefd familie- of gezinslid hebben verloren en een militair die zijn collega onder zware oorlogsomstandigheden heeft verloren. Beide gebeurtenissen zijn traumatisch voor de achterblijvers, maar toch anders van aard. Nabestaanden hebben soms jarenlang in het ongewisse verkeerd over de omstandigheden waaronder hun familielid is omgekomen. Men sprak daar vaak ook niet over na de oorlog. Gelukkig is dat nu wel anders en krijgen nabestaanden van oorlogsslachtoffers van deze tijd over het algemeen goede opvang en begeleiding.

Het is opvallend om te constateren hoe diep de – begrijpelijke – emoties van nabestaanden zitten en hoe velen van hen daar nog steeds mee worstelen. De onwetendheid over wat er nu precies is gebeurd maakt het verlies maar al te vaak extra schrijnend.

De Oorlogsgravenstichting heeft geleerd dat haar werk vooral voor de nabestaanden zeer veel troost en rust in het hart kan betekenen. Dat blijkt ook uit de vele brieven die de Stichting jaarlijks ontvangt en die een stimulans betekenen om met het werk door

Herdenking op het Kranji War Cemetery in Singapore, 2005

(Foto Oorlogsgravenstichting)

te gaan. Bovendien merkt de Stichting nog dagelijks dat nabestaanden niet alleen behoren tot de oudere generatie, maar net zo goed tot de generatie van kleinkinderen en zelfs achterkleinkinderen. Ook deze jongere nabestaanden stellen zich vragen als 'waarom?' en 'hoe zou mijn grootvader er uit hebben gezien?'.

Erevelden en begraafplaatsen

Van de genoemde 50.000 Nederlandse oorlogsgraven liggen er bijna 25.000 op het eiland Java op zeven grote erevelden. Ruim 13.000 graven liggen in Nederland, waarvan bijna 4.500 op twee erevelden en de rest verspreid door het land. Circa 12.000 graven liggen elders in de wereld, op vijf continenten in vijftig verschillende landen.

Nederlandse oorlogsgraven in Nederland

In Nederland bevinden zich twee Nederlandse erevelden: in Loenen en het militaire ereveld Grebbeberg in Rhenen.

Het ereveld in Loenen, gemeente Apeldoorn, is eigendom van de Oorlogsgravenstichting en door de Stichting aangelegd in een bosrijke streek tussen Loenen en de Woeste Hoeve. Sinds de opening in 1949 zijn daar veel Nederlandse oorlogsslachtoffers herbegraven die vanuit Duitsland na de oorlog naar Nederland zijn overgebracht. In Loenen zijn onder meer ook militairen begraven die vanaf de jaren '70 zijn omgekomen bij vredesmissies en humanitaire operaties van de Verenigde Naties.²

² Over het ereveld Loenen is een boek verschenen: 'Ereveld Loenen. Laatste rustplaats van Nederlandse oorlogsslachtoffers'. Dit boek is te bestellen bij de Oorlogsgravenstichting, telefoon 070-3131080.

³ Over de tentoonstelling op de Grebbeberg is een boekje verschenen: 'Daar spraken wij nooit over'. Dit boekje is te bestellen bij de Oorlogsgravenstichting, telefoon 070-3131080.

Ereveld Loenen (Foto Oorlogsgravenstichting)

Het militaire ereveld Grebbeberg is eigendom van het ministerie van Defensie. De Oorlogsgravenstichting voert het beheer over dit ereveld waar militairen zijn begraven die omkwamen gedurende de strijd tegen de Duitse bezetter, hoofdzakelijk in de meidagen van 1940. Op het militaire ereveld is een permanente tentoonstelling gerealiseerd met fondsen van het ministerie van Defensie. Deze tentoonstelling geeft ook jongeren een

beeld over de periode voorafgaand, tijdens en na de slag om de Grebbeberg in de meidagen van 1940.³

Verspreid over Nederland liggen bijna 8.800 oorlogsgraven met zowel een rijks- als een particuliere status. De Oorlogsgravenstichting heeft gedurende haar bestaan steeds toezicht gehouden op de particuliere oorlogsgraven. Op verzoek van de nabestaanden en wanneer de graven in vervallen

Ereveld Grebbeberg (Foto Oorlogsgravenstichting)

toestand raken of wanneer de grafrechten verlopen, worden deze particuliere oorlogsgraven door de zorg en op kosten van de Oorlogsgravenstichting verplaatst naar een ereveld. Dat gebeurt nog elk jaar en – voor zover mogelijk – altijd nadat de nabestaanden toestemming hebben gegeven of hierover zijn geïnformeerd. Daarmee groeit het aantal oorlogsgraven op de beide erevelden en neemt het aantal verspreid liggende graven jaarlijks met een gelijk aantal af. In Loenen vinden jaarlijks zo'n veertig herbe-gravingen plaats, op de Grebbeberg is dat een viertal.

Voor het opgraven en identificeren van oorlogsslachtoffers doet de Stichting in veel gevallen een beroep op de Bergings- en Identificatiedienst van de Koninklijke Landmacht. Deze dienst is bij uitstek deskundig op dit gebied en de Oorlogsgravenstichting prijst zich bijzonder gelukkig met deze assistentie van het ministerie van Defensie.

Buitenlandse oorlogsgraven in Nederland

In Nederland liggen ruim 30.000 Geallieerde militaire oorlogsslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog begraven. Hun land van herkomst verzorgt de graven of laat dat doen. Graven van militaire oorlogsslachtoffers van het Gemenebest, voor zover deze slachtoffers zijn begraven op de grote Geallieerde erevelden zoals Holten (1393 slachtoffers), Groesbeek (2595), Oosterbeek (1746) en Bergen op Zoom (1303 oorlogsgraven op het *British War Cemetery* en 1115 oorlogsgraven op het *Canadian War Cemetery*), worden verzorgd door de Commonwealth War Graves Commission met eigen personeel vanuit Ieper in België.

De Oorlogsgravenstichting onderhoudt de bijna 8000 over Nederland verspreid gelegen graven van oorlogsslachtoffers van het Gemenebest. Als tegenprestatie onderhoudt de CWGC de Nederlandse oorlogsgraven in het buitenland, waar de CWGC op veel meer plaatsen vertegenwoordigd is.

Dat gebeurt met gesloten beurzen. Het is een goede overeenkomst, want ook al zijn er ruim twee keer zoveel verspreid liggende Geallieerde graven in Nederland dan Nederlandse oorlogsgraven in het buitenland, het zou de Oorlogsgravenstichting zeer veel inspanning kosten om op die grote afstand het onderhoud van die verspreid gelegen graven uit te doen voeren.

In Kapelle (Zeeland) is een Frans ereveld. Hier liggen temidden van 229 Fransen ook negen Marokkaanse militairen begraven die met de Fransen meevochten. Nederlanders met een Marokkaanse achtergrond nemen de laatste jaren vol overgave deel aan de jaarlijkse herdenkingen op dat ereveld. Een goed initiatief uit Amsterdam en met medewerking van het Nationaal Comité 4 en 5 mei.

In Margraten liggen 8302 Amerikaanse militaire oorlogsslachtoffers begraven. Voor het onderhoud van dit ereveld zorgt in Margraten geplaatst Amerikaans personeel van de *American Battle Monuments Commission*, de Amerikaanse tegenhanger van de Oorlogsgravenstichting.

In Amersfoort op de algemene begraafplaats 'Rustoord' ligt een Russisch ereveld. Hier liggen de graven van 865 Russen die in Nederland omkwamen. In Breda liggen op het Poolse ereveld aan de Ettense Baan 161 Polen. Harderwijk heeft een ereveld

met 225 Belgische oorlogsslachtoffers uit de Eerste Wereldoorlog. Als vluchteling naar Nederland gekomen en daar opgesloten in kampen, bezweken zij aan de Spaanse griep.

In Nederland liggen naast Nederlandse en Geallieerde oorlogsslachtoffers ook Duitse slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog begraven. De graven van Duitse oorlogsslachtoffers die omkwamen in Nederland en de grensstreken zijn na de oorlog allemaal overgebracht naar een begraafplaats in Ysselsteyn, nabij Deurne in de Peel. Deze militaire begraafplaats voor Duitsers is na de oorlog door het Nederlandse ministerie van Defensie ingericht. Er zijn bij de Conventie van Genève internationale afspraken gemaakt die landen verplichten gesneuvelde militairen ongeacht hun nationaliteit een behoorlijk en passend graf te geven. Het onderhoud van de ruim 31.500 Duitse graven in Ysselsteyn gebeurt sinds 1976 door de *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge*, met de vrijwillige steun van Duitse jongeren. Het is door de omvang, de massaliteit en de eenvoud van de grafkruizen een zeer indrukwekkende begraafplaats.

De 476 oorlogsgraven op de militaire begraafplaats van Georgiërs die in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers op Texel waren gestationeerd, worden geheel verzorgd door de Texelaars zelf.

Tabel 1

Nederlanders		13.191	
Ereveld Loenen	3.659		
Militair ereveld Grebbeberg	823		
Verspreid door het land	8.709		
Geallieerden		30.748	
Erevelden	22.804		
Verspreid door het land	7.944		
Duitsers		31.605	
Begraafplaats Ysselsteyn	31.605		
Totaal in Nederland			75.544

Tabel 1 geeft een verdeling van de dislocatie van alle oorlogsslachtoffers die zijn begraven in Nederland (situatie medio 2006).

Oorlogsgraven in Europa

In de jaren 1952-1965 zijn door de zorg van de Oorlogsgravenstichting erevelden aangelegd in Europa. Thans zijn er in Europa elf Nederlandse erevelden waar in totaal ruim 4000 Nederlandse oorlogsslachtoffers zijn begraven. Daarnaast zijn er nog ruim 700 verspreid liggende Nederlandse oorlogsgraven in Europa.

In Duitsland bevinden zich zeven Nederlandse erevelden. Hier liggen Nederlandse slachtoffers van de 'Arbeitseinsatz' en mensen die door andere oorzaken omkwamen. In het Oostenrijkse Salzburg liggen Nederlanders begraven die omkwamen in krijgsgevangenschap in Tsjecho-Slowakije.

Mill Hill (Groot-Brittannië) heeft een ereveld waar veel Nederlandse zeelieden van koopvaardij en marine liggen die omkwamen bij scheepsverliezen rond het Verenigd Koninkrijk.

In de Noorse hoofdstad Oslo liggen Nederlanders die omkwamen op zee en joodse Nederlanders die via Scandinavië probeerden te vluchten. Nederlanders die omkwamen na hun vlucht uit de bezette gebieden op weg naar Engeland liggen begraven in het Franse Orry-la-Ville. Hier liggen ook Nederlanders die zich hadden aangesloten bij het Franse verzet en marinievlieders.

Op een aantal erevelden bevindt zich een monument met de namen van Nederlandse oorlogsslachtoffers die geen aanwijsbaar graf hebben, maar die wel een relatie met het ereveld hebben. De Oorlogsgravenstichting zorgt voor het onderhoud van deze graven en de gedenkstenen.

Tabel 2 geeft een gedetailleerde verdeling van de dislocatie van alle oorlogsslachtoffers die zijn begraven in Europa (situatie medio 2006).

Ereveld Mill Hill in Engeland (Foto Oorlogsgravenstichting)

Oorlogsgraven in Indonesië

In Indonesië zijn Nederlandse oorlogsslachtoffers aanvankelijk begraven op 22 verschillende erevelden die verspreid lagen over de gehele Indi-

sche archipel. In de jaren '60 zijn de Nederlandse oorlogsslachtoffers in overleg tussen de Nederlandse en de Indonesische regering overgebracht naar zeven erevelden op het eiland

Tabel 2

NL Oorlogsgraven in Europa		Graven	In Memoriam namen
Duitsland erevelden	Bremen	170	63
	Lübeck	250	242
	Hamburg	350	99
	Hannover	417	108
	Osnabrück	393	140
	Düsseldorf	1230	483
	Frankfurt a/Main	756	242
Engeland, ereveld	Londen, Mill Hill	254	185
Frankrijk, ereveld	Orry la Ville	114	108
Oostenrijk, ereveld	Salzburg	89	54
Noorwegen, ereveld	Oslo	37	–
Erevelden		4060	
Verspreid door Europa		701	
Totaal		4761	1724

Java. Het behoeft geen betoog dat dit voor de Oorlogsgravenstichting betekent dat zij haar taken in Indonesië veel efficiënter kan uitvoeren. Alleen in Ambon is nog een ereveld waar 183 Nederlandse oorlogsslachtoffers zijn begraven. De Commonwealth War Graves Commission onderhoudt dat ereveld.

Vrouwenmonument op het ereveld Kalibanteng in Indonesië
(Foto Oorlogsgravenstichting)

Tabel 3 geeft een gedetailleerde verdeling van de dislocatie van alle oorlogsslachtoffers die zijn begraven in Indonesië (situatie medio 2006).

Oorlogsgraven in Zuidoost-Azië

Tabel 4 geeft de dislocatie van oorlogsslachtoffers die zijn begraven op een aantal erevelden in Zuidoost-Azië onder andere van de CWGC (situatie medio 2006).

Pelgrimsreizen

Toen in 1953 het eerste door de Stichting aangelegde ereveld in Duitsland gereed was gekomen, bleek bij vele nabestaanden de wens te leven de inwijdingsplechtigheid bij te wonen. Weinigen beschikten toen nog over eigen vervoer, zodat de Stichting besloot ter gelegenheid van dergelijke

Tabel 3

Ereveld		Graven	In Memoriam namen
Menteng Pulo	Jakarta	4.274	
Ancol	Jakarta	2.018	
Leuwigajah	Cimahi (bij Bandung)	5.181	
Pandu	Bandung	3.988	
Kalibanteng	Semarang	3.095	
Candi	Semarang	1.088	
Kembang Kuning	Surabaya	5.034	915
Tantui (CWGC-ereveld)	Ambon	186	
Totaal		24.864	915

Tabel 4

Ereveld		Graven	In Memoriam namen
Kanchanaburi	Thailand	1896	
Chungkai	Thailand	313	
Thanbyuzayat	Myanmar (Birma)	621	
Sai Wan Bay	Hong Kong	72	
Pusan Tanggok(VN)	Korea	122	
Kranji	Singapore	22	
Perth Karrakatta (Ned)	Australië	24	25

evenementen eenvoudige busreizen te organiseren.

Deze pelgrimstochten bleken in een grote behoefte te voorzien. Zelfs zodanig, dat de Stichting besloot jaarlijks in eigen beheer een vast programma reizen uit te voeren. De reizen vonden plaats in groepsverband per bus, trein, boot en vliegtuig met bestemmingen in West- en Oost-Duitsland, Oostenrijk, Noorwegen, Frankrijk en Engeland. In Duitsland deden de gezelschappen naast erevelden ook gedenkplaatsen en voor-malige concentratiekampen aan.

Het nut van deze reizen lag niet alleen in de gelegenheid een bepaald graf of gedenkplaats te bezoeken. Vooral het samen beleven, de onderlinge verbondenheid en het troost vinden bij elkaar leidde tot veel vriendschappen bij de

deelnemers en ook met medewerkers van de Oorlogsgravenstichting. Dat is ook in 2006 nog onverkort het geval.

Pas in 1969 kon de Stichting een begin maken met het organiseren van pelgrimsreizen naar de oorlogsgraven in Indonesië en andere landen in het Verre Oosten. De hoge kosten hadden de plannen eerder in de weg gestaan. Een aantal giften vanaf 1967 gaf de aanzet voor de oprichting van een fonds waaruit de pelgrimsreizen konden worden gesubsidieerd, zodat de reiskosten voor nabestaanden aanvaardbaar konden zijn. De eerste gift kwam van ex-krijgsgevangenen, verenigd in het Comité Birma-lijn. Daarna volgden giften van het Van Weerden Poelmanfonds, het Erefonds Koninklijke Luchtmacht, de stichting Gezamenlijke Militaire Fondsen en vooral ook van de vereniging van

voormalige mariniers, Contact Oud Mariniers.

De Oorlogsgravenstichting organiseert thans geen pelgrimsreizen meer binnen Europa. Nabestaanden bezoeken erevelden en herdenkingsplaatsen in Europa op eigen gelegenheid en met eigen vervoer of dat van familieleden. Bovendien is er de treinbiljettenregeling waardoor de reis naar een Duitse bestemming ook op deze wijze zelfstandig kan plaatsvinden. Het saamhorigheidseffect is daardoor natuurlijk wel minder. De wereld is in die zin veel kleiner geworden.

Reizen naar het Verre Oosten organiseert de Stichting nog wel, gemiddeld vijf maal per jaar. Jaarlijks staan drie reizen op het programma naar de erevelden op Java en twee naar Thailand of Myanmar (Birma).

Sinds een kwarteeuw ontvangt de Oorlogsgravenstichting een vaste jaarlijkse subsidie van de Stichting Fondsenwerving Militaire en Dienstslachtoffers en Aanverwante Doel-einden (SFMO). Vooral dankzij deze belangrijke steun is het mogelijk geweest om tot nu toe 162 groepen met pelgrimreizigers te formeren die oorlogsgraven in Zuidoost-Azië hebben bezocht. Binnenkort gaat er na een onderbreking van elf jaar weer een groep naar Myanmar. Gedurende de afgelopen jaren werd de situatie daar niet veilig genoeg geacht voor zowel de Oorlogsgravenstichting die de reizen veilig moet organiseren, als de reizigers die de gezien hun hogere leeftijd de reizen veilig moeten kunnen maken.

De reizen duren tien tot twaalf dagen, wat met de inmiddels jarenlange ervaring van de Oorlogsgravenstichting, gelet op de kosten en de inspanning voor de reizigers, verantwoord en uitgebalanceerd is voor een bezoek aan de tropen. Een medewerker van het

kantoor van de Oorlogsgravenstichting in Den Haag leidt de reizen. Voor de medische zorg reist er een Nederlandse arts mee. Een dominee of pater neemt de geestelijke zorg op zich, omdat veel reizigers behoefte hebben aan een stichtelijk woord of een lusterend oor.

Een groot aantal nabestaanden zegt de afgelopen jaren 'de reis van hun leven' te hebben gemaakt. Een lang gekoesterd verlangen om zelf eens bloemen op dat verre graf te kunnen leggen, ging in vervulling.

Bij deze pelgrimsreizen komen meestal veel emoties los. Maar het geeft grote voldoening en veel rust wanneer een nabestaande zelf het graf van een dierbaar familielid zo ver weg kan bezoeken. De steun die de pelgrimsreizigers bij elkaar vinden is opvallend en van groot belang.

Voorlichting

De Oorlogsgravenstichting heeft de laatste jaren meer aandacht besteed aan voorlichting en public relations. Anders dan in het verleden is de mening van bestuur en directie dat het verstandig is om in deze tijd het werk van de Stichting onder de aandacht van een zo groot mogelijk publiek te brengen. Enerzijds omdat het werk van de Oorlogsgravenstichting nog niets aan belang heeft ingeboet, gelet op het feit dat de kans op nieuwe oorlogsslachtoffers eerder is toegenomen dan afgenomen. Anderzijds omdat het werk van de Stichting gezien mag worden. Was het in het verleden ook misschien zo dat nabestaanden eerder hun verdriet van het verlies van hun dierbaar familielid voor zichzelf hielden en er niet over spraken, tegenwoordig zijn dit soort trieste zaken beter bespreekbaar.

Publiciteit zoeken voor een onderwerp als oorlogsslachtoffers is niet altijd eenvoudig. De meeste mensen vinden het geen al te plezierig onderwerp. Vooral jongeren moeten inzicht krijgen in het werk van de Oorlogsgravenstichting en de voortgaande

taakstelling van de organisatie. Juist in een tijd van uitzendingen van Nederlandse militairen naar operationele missies in het verre buitenland met een hoger risico op fatale interacties, lijken jongeren meer belangstelling te hebben voor deze kanten van het vak waaraan zichzelf of vrienden in dienst worden blootgesteld. Defensie heeft een positievere uitstraling gekregen sinds de organisatie beroepspersoneel aanneemt. Maar jongeren dienen ook in te zien dat zestig jaar na haar oprichting de Oorlogsgravenstichting nog geen verleden tijd is.⁴

Tot slot

Het mag duidelijk zijn dat het werk van de Oorlogsgravenstichting niet stopt. De erevelden van de Oorlogsgravenstichting en alle andere oorlogsgraven maken de verschrikkingen van de oorlog niet alleen zichtbaar, maar ook tastbaar. Dat geldt ook voor de nieuwe oorlogsgraven uit 2004, die eigenlijk eveneens monumenten van waakzaamheid zijn. Deze monumenten maken duidelijk dat iedereen de plicht heeft om te gedenken. Gedenken van diegenen die tijdens plichtvervulling of door omstandigheden het leven hebben gelaten in het oog van de vijand.

Gedenken van onze oorlogsslachtoffers doen we in de eerste plaats voor de nabestaanden. Dat besef, die plicht, moet worden overgedragen op toekomstige generaties.

Huidige militaire missies, of dit nu humanitaire, vredes- of wederopbouwmissies zijn, waarbij Nederlandse militairen opereren in gebieden waar zij in feite door oorlogsgeweld kunnen sneuvelen, leveren risico's op waarover wij in Nederland niet graag van tevoren spreken. Dat gebeurde vroeger ook niet. De Nederlandse bevolking dient de risico's echter wel onder ogen te zien.

Het motto van de Oorlogsgravenstichting blijft daarbij onverminderd van kracht: 'Opdat zij met eere mogen rusten'.

⁴ De website van de Oorlogsgravenstichting, www.ogs.nl, geeft onder de rubriek 'actualiteiten' een indruk van de activiteiten die de Stichting de laatste tijd heeft ondernomen of nog gaat uitvoeren.